

Co z tą dojrzałością szkolną?

Problemy związane ze zmianami w organizacji edukacji wczesnoszkolnej

Bożena Janiszewska

Co to jest dojrzałość szkolna?

W wielu wypowiedziach prasowych i w uzasadnieniach projektu wcześniejszego rozpoczynania nauki szkolnej przez dzieci podkreślana jest dojrzałość intelektualna dzieci spowodowana zmianami cywilizacyjnymi.

Oznacza to, mówiąc potocznie, że dzieci mają obecnie większy niż jeszcze kilkanaście lat temu zasób informacji, wynikający z umiejętności korzystania z dorobku cywilizacji (telefon komórkowy, komputer, telewizor itp.); mają także lepszy dostęp do książek, do wielu zabawek i pomocy dydaktycznych, a poza tym obserwujemy akcelerację (przyspieszenie rozwoju na przestrzeni kilku pokoleń) w zakresie rozwoju fizycznego (większa waga i wzrost dzieci, przyspieszony okres dojrzewania fizjologicznego).

Nie wystarcza to jednak do lepszego korzystania z posiadanych informacji czy też możliwości fizycznych (większy wzrost wcale nie wpływa na lepszą płynność i stopniową automatyzację pisania) i zupełnie nie przekłada się na umiejętność i poczucie obowiązku pokonywania trudności codziennej pracy dziecka w szkole. Od dawna, bo już od lat 30. XX wieku (pierwsze testy dojrzałości szkolnej) wiadomo, że o powodzeniu dziecka w szkole decyduje wiele czynników, a nie tylko dojrzałość intelektualna. Co składa się więc na tę dojrzałość szkolną, na jakie aspekty rozwoju należy zwracać uwagę?

Dojrzałość szkolna (wg Stefana Szumana) to taki poziom rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego dziecka, który czyni je wrażliwym i podatnym na systematyczne nauczanie w klasie I

szkoły podstawowej¹. Chodzi po prostu o względną równowagę między możliwościami dziecka a wymaganiami szkoły. Jeżeli zmienia się więc wiek startu szkolnego, to dzieci mają inne możliwości i to szkoła do możliwości dzieci powinna się dostosować (w wielu dyskusjach pojawia się propozycja, by mówić o problemie „dojrzałości szkoły”).

Spróbujmy prześledzić wymagania szkoły stawiane dzieciom rozpoczynającym klasę I, wymagania, które jeszcze w 2008/2009 roku obowiązują – dostosowane są one do poziomu rozwoju dzieci siedmioletnich.

1. Dojrzałość szkolna w zakresie rozwoju fizycznego².

- a) Dziecko powinno mieć powyżej 120 cm wzrostu, ważyć powyżej 23 kg, mieć właściwe proporcje ciała (te parametry idą w parze z twardością kośćca, siłą mięśni, ogólną odpornością na zmęczenie i odpornością organizmu na choroby; do tych parametrów dopasowana jest wielkość ławek). Ewentualne wady powinny być zdiagnozowane i korygowane.
- b) Rozwój ruchowy dziecka powinien charakteryzować się koordynacją ruchów, zdolnością utrzymywania równowagi, zwinnością ruchów na tyle, by dziecko bezpiecznie poruszało się wśród innych dzieci na terenie szkoły oraz mogło przez doświadczenia ruchowe poznawać stosunki przestrzenne.

¹ Brejnak W. *Czy twój przedszkolak dojrzał do nauki*, PZWL, Warszawa 2006; Janiszewska B. *Ocena dojrzałości szkolnej. Arkusz oceny dojrzałości. Metody badania dojrzałości. Pomoce do badań*, Seventh Sea, Warszawa 2006; Żebrowska M. (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1980.

² Janiszewska B. *Ocena dojrzałości szkolnej*, ibidem.

- c) Ruchy rąk (zależne m.in. od stopnia skostnienia nadgarstka) powinny być sprawne na tyle, by umożliwić odpowiedni poziom rysowania, pisania drobnych elementów w linijkach; ruchy powinny być skoordynowane i płynne (od tego zależy tempo pisania i odporność ręki na zmęczenie); odpowiedni poziom koordynacji wzrokowo-ruchowej pozwala na wykonywanie precyzyjnych czynności.

2. Dojrzałość psychiczna – dojrzałość szkolna w zakresie procesów poznawczych.

- a) Dziecko powinno umieć skupiać uwagę przez około 20 minut, powinno w pewnym zakresie samo sterować uwagą (tzw. uwaga dowolna), powinno umieć podporządkować uwagę poleceniom nauczyciela.
- b) Pamięć dziecka powinna charakteryzować się pewnym stopniem trwałości, dziecko powinno umieć sterować procesem zapamiętywania (tzw. pamięć dowolna); zakres pamięci i tempo zapamiętywania powinny być stosunkowo duże.
- c) W procesie spostrzegania wzrokowego dziecko powinno dokonywać analizy i syntezy znaków graficznych na tyle, by różnicować nie tylko same elementy liter (np. kółko i laseczka), ale i zależności między elementami (laseczka przed kółkiem to litera p, za kółkiem – d, a jeszcze w grę wchodzi stosunki ilości, wielkości, zależności prawo – lewo, góra – dół itp.). Dziecko powinno spostrzegać, organizować i rozumieć otaczającą je rzeczywistość.
- d) W spostrzeganiu słuchowym dziecko winno odróżniać nie tylko poszczególne głoski, ale i stopień ich dźwięczności, czas trwania (np. słuchowo odróżniać p od b, d od t, si od ś, s od sy itp.), ich kolejność itp. – czyli dobrze wykonywać czynności analityczno-syntetyczne (słuchowo podzielić proste wyrazy na głoski, złożyć głoski w wyraz itp.).

Powinno słuchowo różnicować rymy i rytm mowy. Od tego zależy opanowanie umiejętności pisania i czytania.

- e) Myślenie dziecka powinno charakteryzować się możliwością operowania informacjami tak, by możliwe stało się rozumienie prostych pojęć, prostych zasad, reguł, prawidłowości; by dziecko zaczęło wnioskować, by wiązało informacje na zasadach logicznych (w klasach pierwszych oprócz pojęcia liczby i działań na liczbach wprowadza się zbiory i związane z nimi różne pojęcia i zależności). Dziecko powinno dysponować odpowiednią wiedzą i do-

świadzeniami i rozumieć informacje na tyle, by móc korzystać z wyjaśnień i uwag nauczyciela (np. informacja o najbliższym otoczeniu, czasie, przestrzeni itp.).

- f) Mowa dziecka powinna pełnić już funkcję komunikatywną, dziecko może więc porozumiewać się mową wiązaną, mieć odpowiednio duży zasób słów i znać pojęcia na tyle, by korzystać z poleceń i komentarzy nauczyciela oraz rozumieć czytane teksty. Powinno prawidłowo wymawiać głoski, by je prawidłowo analizować i syntetyzować w procesie nauki pisania i czytania.

3. Dojrzałość psychiczna – dojrzałość szkolna w zakresie emocjonalno-motywacyjnym (zależy od niej w dużym stopniu funkcjonowanie dziecka w szkole i wyniki uczenia się).

- a) dziecko siedmioletnie częściowo panuje nad emocjami – zaczyna powoli kontrolować emocje i uczucia,
- b) dzieci dojrzałe do szkoły zaczynają rozumieć i mają w pewnym zakresie poczucie obowiązku i odpowiedzialności za siebie (np. nie chce im się, ale ćwiczą czytanie, rysują, odrabiają lekcje itp.),
- c) dzieci dojrzałe do szkoły próbują pokonywać trudności, nie zniechęcają się tak szybko (nie-dojrzałe – nie chcą rano wstać, nie chcą pisać, gdy nie mają na to ochoty, nie robią tego, czego nie lubią, nie rozumieją konieczności ćwiczeń itp.),
- d) dzieci dojrzałe lubią poznawać, dociekać, zaczynają się kształtować motywy poznawcze, (dzieci niedojrzałe interesują się krótko nowymi treściami, okazjonalnie),
- e) u dzieci stopniowo kształtują się uczucia społeczne (współczucie, przyjaźń i inne).

4. Dojrzałość szkolna w zakresie rozwoju społecznego.

- a) poczucie przynależności do grupy – klasy szkolnej – dzięki niemu uwagi, skierowane do całej klasy, dziecko odnosi także do siebie (umożliwia to funkcjonowanie dzieci w systemie klasowo-lekcyjnym),
- b) dzieci dojrzałe do szkoły zaczynają rozumieć zasady i normy społeczne i stają się zdolne do ich stosowania i przyswajania,
- c) zmniejsza się dziecięcy egocentryzm na rzecz motywów prospołecznych,
- d) dzieci uczą się współżycia z innymi dziećmi,
- e) dzieci stają się zdolne do porównywania siebie z innymi, co prowadzi do powstawania tzw. samooceny (kim jestem, na co mnie stać, jaki jestem w relacjach z innymi).

Omówiono tutaj ważniejsze aspekty dojrzałości szkolnej, pomijając cały szereg innych specjalistycznych problemów.

Obecnie tak rozumianą dojrzałość szkolną osiąga około 60–70% dzieci idących do szkoły, pozostałe 30–40% to dzieci z niepełną dojrzałością szkolną lub dzieci nieco wolniej rozwijające się. U tych ostatnich zwykle po około 6 miesiącach nauki następuje przyspieszenie rozwoju i dalej funkcjonują w szkole bez zbyt dużych problemów. Inne niedojrzałe dzieci napotykać na tak duże trudności w opanowaniu materiału szkolnego, że:

- a) u niektórych powstaje ogromny lęk przed niepowodzeniem, co z czasem może przekształcić się w nerwicę szkolną,
- b) inne zaś nie lubią szkoły, nie chcą się uczyć, stosowany przymus powoduje niekiedy wagarowanie, ucieczki, co może sprzyjać demoralizacji;
- c) ciągłe frustracje wywołują stan napięcia psychicznego, które najłatwiej rozładować poprzez agresję (zachowania agresywne skierowane na słabszych, tendencje do niszczenia, demolowania itp.).

W naszej rzeczywistości brak jest ciągle odpowiednich funduszy na zajęcia wyrównawcze, terapię pedagogiczną, terapię nerwic szkolnych i zaburzeń emocjonalnych, tak więc najlepszym wyjściem jest wyrównywanie startu szkolnego.

Warto wiedzieć, że w sytuacji obniżenia progu szkolnego o rok (przy niezmiennym programie i systemie klasowo-lekcyjnym), tzn. rozpoczęcia systematycznej nauki szkolnej przez dzieci w wieku 5,5–6,5 lat, dojrzałość szkolna wynosiłaby około 20–30% (są to dzieci szybciej rozwijające się; mogą one i obecnie rozpocząć naukę szkolną po badaniach dojrzałości szkolnej w poradniach psychologiczno-pedagogicznych). Dzieci rozpoczynające obecnie naukę w klasach wstępnych (zerówkach) są dziećmi niedojrzałymi do systematycznej nauki szkolnej w takim rozumieniu, jak to wyżej omówiono.

Dlaczego tak się dzieje?

W dyskusjach na temat obniżenia wieku szkolnego o rok nie omawia się różnic związanych z procesem dojrzewania biologicznego. Pod koniec okresu przedszkolnego, w wieku około 5,5–6 lat następuje u dzieci skok rozwojowy – po raz pierwszy w rozwoju tak uaktywnia się układ hormonalny, że powoduje on cały szereg zmian.

1. Następuje skok rozwojowy w zakresie wzrostu i wagi.

5-latki: średni wzrost wynosi około 110 cm, średnia waga – około 19 kg,

6-latki: średni wzrost wynosi około 117 cm, średnia waga – około 21 kg,

7-latki odpowiednio: około 123 cm i około 24 kg.

Dzięki temu dzieci stają się bardziej odporne na zmęczenie, mniej chorują, lepiej znoszą trudy szkolne.

2. Następuje pierwszy etap kostnienia nadgarstka, dzięki czemu dziecko lepiej posługuje się ołówkiem i dopiero wtedy zdolne jest do pisanie drobnych elementów pisma pisanego (przedtem duże litery drukowane); mniej męczy się ręka.

3. Zmieniają się proporcje ciała na tyle, że dziecko może m.in. wykonywać skoordynowane ruchy rękami pod kontrolą wzroku (koordynacja wzrokowo-ruchowa na odpowiednim poziomie jest niezbędna przy wszelkich czynnościach szkolnych).

4. Następuje skok jakościowy w dojrzewaniu układu nerwowego. Ze względu na wagę tej zmiany proponuję zatrzymać się i prześledzić jej znaczenie i przejawy.

- a) poprawia się znacząco funkcjonowanie narządów zmysłów – m.in.:
  - polepsza się ostrość wzroku, zdolność odróżniania odcieni barw itp. (do ok. 6 lat dzieci widzą niezbyt ostro – jest to cecha fizjologiczna),
  - polepsza się słuch muzyczny i fonetyczny (dzieci zaczynają lepiej odróżniać dźwięki mowy ludzkiej i mniej fałszują).
- b) w tym okresie znacząco poprawia się jakość ruchów dziecka i jakość ruchów rąk (lepsze sterowanie nerwowe pracą mięśni):
  - dzieci lepiej utrzymują równowagę, lepsza jest koordynacja ruchów, ruchy stają się zwinne, płynne,
  - polepsza się płynność ruchów rąk, dzięki czemu dzieci lepiej i staranniej piszą w zeszytach, tempo pisania jest lepsze, ręka jest bardziej odporna na zmęczenie.
- c) dojrzewa kora mózgowa – procesy pobudzania i hamowania nerwowego przebiegają sprawniej, dzięki czemu:
  - dziecko potrafi dłużej skupić uwagę, mniej się męczy,

- dziecko samo zaczyna sterować swoją uwagą (tzw. uwaga dowolna), co jest niezbędne w systematycznej nauce szkolnej,
  - dziecko dłużej potrafi „usiedzieć” w jednym miejscu, nie musi tak często zmieniać pozycji,
  - dziecko staje się zdolne do częściowego panowania nad swoimi emocjami, zaczyna w wieku ponad 6 lat mieć poczucie obowiązku (odrabianie lekcji to praca), dzieci poniżej 6 lat cechują się infantyлизmem i robią głównie to, co chcą, a nie to, co jest ich obowiązkiem! (i jest to prawidłowość rozwojowa),
- d) dojrzewają struktury kory mózgowej, które odpowiadają za czynności typowo szkolne:
- dziecko powyżej 6 lat staje się zdolne do wzrokowego spostrzegania analityczno-syntetycznego tak, że potrafi odróżnić i zapamiętać litery podobne kształtem a różniące się położeniem elementów względem siebie (np. d, g, b, p),
  - dziecko dopiero powyżej 6 lat staje się zdolne do słuchowego spostrzegania analityczno-syntetycznego tak, że słuchowo potrafi podzielić wyraz na głoski, dobrać odpowiadające im litery i zapisać w zeszycie w postaci wyrazu; staje się też zdolne do złożenia głosek w wyraz (czytanie!),
  - dojrzewają struktury korowe odpowiadające za jakość myślenia – dopiero powyżej 6 lat dzieci stają się zdolne do myślenia operacyjnego na konkretach, dzięki temu zaczynają mieć pojęcie liczby, zaczynają rozumieć operacje liczbowe, pojęcia czasowe (wczoraj, jutro, tydzień itp.) i przestrzenne (pod, zza, obok, z prawej itd.); do 6 lat mamy do czynienia z myśleniem przedoperacyjnym (dzieci myślą na zasadzie skojarzeń, rzadko trzymając się toku logicznego, np. *piesek to ma futerko, szczeka i biega, a dziadek ma taki szczekający kaszel, bo pali papierosy, ognisko też pali i pieczemy w nim ziemniaczki, pijemy mleko od krowy, krowa ma rogi i babcia mówi, że diabeł też ma rogi i ja też jestem taki diabełek*), powyżej 6 lat pojawia się zdolność do odwracalności operacji myślowych, co jest warunkiem tworzenia się pojęć (dopiero wtedy dziecko rozumie, że liczba kasztanów zebranych na kupkę jest taka sama jak kasztanów ułożonych w linii poziomej, ponieważ gdy wszystkie kasztany ułożone były w dwu szeregach, to było ich tyle samo, a nikt nie dodał lub nie odjął kasztanów).

Wymieniono powyżej tylko główne różnice między dziećmi młodszymi (5,5–6,5 lat) a starszymi

(6,5–7,5 lat). Są one tak znaczące, że praca w klasach wstępnych (0) powinna być zbliżona do pracy przedszkolnej i stopniowo zmieniać się.

Jeżeli do klas I (a nie zerówek) pójdą dzieci sześciolatnie, to konieczne jest dopasowanie wymagań szkoły do maluchów! Proponowane założenia organizacyjno-programowe to zakładają:

- inne są wymogi programowe – są one dopasowane rzeczywistości do możliwości dzieci młodszych!
- inny jest czas przewidziany na opanowanie nowych umiejętności i nawyków,
- inna jest metodyka pracy z dziećmi – dzieci mają uczyć się w zabawie i przez zabawę, która jest ich podstawową aktywnością,
- inny jest rytm pracy i odpoczynku.

Jaki są te sześciolatki?

- są ruchliwe, szybko się męczą i często zmieniają pozycję, potrzebują odpoczynku,
- chcą się głównie bawić – każda forma zabawowa zachęca je do słuchania, działania, pokonywania przeszkód,
- znają już pewne normy, ale kierują się jeszcze emocjami,
- ich emocje są dość silne, gwałtowne i szybko się zmieniają,
- negatywne uwagi lub kary z naszej strony powodują, że dzieci odmawiają wykonania zadania, zaś wskazanie czegoś pozytywnego – motywuje je do działania,
- potrafią być uparte – argumenty logiczne nie skutkują, można wtedy działać na zasadzie wyboru – np. jeśli dziecko nie chce rysować, to po upływie 2–3 minut możemy zaproponować: *możesz rysować ołówkiem lub kredką*,
- są egocentryczne, ale już zaczynają współczuć, pocieszać innych,
- mają jeszcze mało płynne ruchy w nadgarstku, piszą duże drukowane litery, nie zawsze w dobrym kierunku, rysują szlaczki składające się z linii prostych typu: IIIII; I_I_I_I //IIII //IIII VVVVV, XXXXX, mają kłopoty z rysowaniem szlaczków literopodobnych,
- mają kłopot z oceną stosunków przestrzennych: prawo – lewo, góra – dół, pod, nad, zza, obok, z przodu itp.,
- w analizie i syntezie wzrokowej często odwracają elementy asymetryczne (odbicie lustrzane), myślą litery podobne kształtem, nie uwzględniają przerw między wyrazami, nie używają przyimków w opisie obrazka, bo nie uwzględniają jeszcze stosunków przestrzennych itp.,

- w analizie i syntezie słuchowej dzielą zdanie na wyrazy, wyrazy na sylaby, wydzielają głoski w nagłosie, ale jeszcze nie w wygłosie, nie analizują i syntetyzują wyrazów,
- ich myślenie jest na poziomie konkretno-wyobrażeniowym przedoperacyjnym; efekty ich myślenia są subiektywne, niepełne i często nieprawdziwe; nie ma jeszcze odwracalności myślenia,
- w myśleniu matematycznym: mają już pojęcie liczby, ale nie potrafią jeszcze operować na liczbach, nie rozumieją zbiorów, nie rozumieją pojęć oznaczających jednostki miar, nie rozumieją jeszcze treści zadań,
- mają jeszcze uwagę i pamięć mimowolną, uwaga jest mało podzielna, krótki czas koncentracji;,
- nie mają poczucia obowiązku i odpowiedzialności.

Dla dobra dzieci, które w kwietniu 2009 roku skończą 6 lat, warto zapoznać ich rodziców z różnicami rozwojowymi zależnymi od wieku. Warto zaapelować, żeby decyzję o posłaniu malucha do szkoły dobrze przemyśleli, skonsultowali z nauczycielem przedszkola, z psychologiem, tak by kochając dziecko, nie uczynili mu krzywdy.

Pamiętajmy: dziecko w klasie I funkcjonuje nie tak, jak my, dorośli chcielibyśmy, ale tak jak pozwalają na to jego możliwości!

Bibliografia

1. Brejnak W. *Czy twój przedszkolak dojrzał do nauki*, PZWL, Warszawa 2006. Kilka słów o historii badań nad dojrzałością szkolną. Kryteria oceny dojrzałości. Charakterystyka dzieci dojrzałych i niedojrzałych do szkoły, wiele przykładów. Książka pisana z miłością do dziecka. Polecam.
2. Brejnak W. *Będę pierwszoklasistą. Ćwiczenia wprowadzające do nauki pisania (trzy zeszyty ćwiczeń)*, Seventh Sea, Warszawa 2005. Dzieci w sposób zabawowy ćwiczą płynność ruchów, kierunek pisania, doskonałą rączkę.
3. Gałkowski T. *Jak rozumieć swoje dziecko. Pierwsze sześć lat*, PZWL, Warszawa 2001. Można dowiedzieć się, co dzieci czują, co myślą, jak odbierają rzeczywistość, co jest dla nich proste, a co trudne, czego się boją. Pomocna książka w podjęciu decyzji, czy posłać malucha do szkoły.
4. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E. *Dziecięca matematyka. Książka dla rodziców i nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1997. Niezwykle potrzebna i mądra książka. Pokazuje specyficzny dla dzieci sposób rozumowania matematycznego i pomaga w rozwoju pojęć matematycznych dziecka tak, by matematyka nie była straszna w szkole.
5. Janiszewska B. *Ocena dojrzałości szkolnej. Arkusz oceny dojrzałości. Metody badania dojrzałości. Pomoce do badań*, Seventh Sea, Warszawa 2006. Książka jest pomocą do oceny dojrzałości szkolnej dziecka. Zawiera próby, instrukcje, sposób oceny i normy rozwojowe już od 3–4 lat życia.
6. Janiszewska B. *Jak kształtować operacyjność myślenia u przedszkolaka*, Bliżej Przedszkola nr 1.76, styczeń 2008, część I; nr 2.77, luty 2008, część II.
7. Janiszewska B. *Dojrzałość szkolna przedszkolaka*, Raabe, Warszawa 2007.
8. Janiszewska B. *Uwaga. Wspomaganie koncentracji i nie tylko. Ćwiczenia i zabawy dla dzieci od 4 do 9 lat*, Seventh Sea, Warszawa 2007. Książka zawiera materiały do kserowania z zabawami i ćwiczeniami dla dzieci. Ćwiczenia uwagi połączone są ze stymulowaniem: poziomu graficznego, spostrzegania wzrokowego i słuchowego, wyobraźni, myślenia i rozumowania matematycznego. Pomocne w kształtowaniu dojrzałości szkolnej.
9. Prus-Wiśniewska H. *Zanim dziecko pójdzie do szkoły. Książka dla rodziców*, Medium, Warszawa 1995. Książka traktująca o takim oddziaływaniu na dziecko i takim z nim współdziałaniu, aby osiągnięcie przez nie dojrzałości szkolnej było naturalnym procesem.
10. Rudnicka M. *Moje dziecko idzie do szkoły. Poradnik dla rodziców*, Telbit, Warszawa 2005. Wiele praktycznych wskazań i porad ułatwiających rodzicom przygotowanie dziecka do nauki w szkole.
11. Szemińska A. (red.) *Zapisy do klasy pierwszej szkoły podstawowej*, PZWS, Warszawa 1969. Klasyczna już pozycja, na której oparto wiele późniejszych opracowań. Dobra i mądra książka.
12. Wilgocka-Okoń B. *Gotowość szkolna dzieci sześciolatek*, Żak, Warszawa 2003. Autorka omawia problem gotowości sześciolatek. Materiały przygotowane do badań zbiorowych i indywidualnych gotowości szkolnej dzieci były i są nadal wykorzystywane.
13. Zakrzewska B. *Każdy przedszkolak dobrym uczniem w szkole*, WSiP, Warszawa 2003. Autorka jest znaną terapeutką dzieci z trudnościami w nauce pisania i czytania. Jej ogromne doświadczenie pokazane w książce ułatwi rodzicom przygotowanie dzieci do nauki pisania i czytania. Wiele przykładów ćwiczeń i zabaw.
14. Żebrowska M. (red.) *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1980. Wiele wznowień i wydań; pierwszy obszerny i bardzo dobry, nadal aktualny podręcznik.

---

*Autorka jest psychologiem
w Wyższej Szkole Pedagogicznej
Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie*
